

Les relacions comercials entre Mallorca i les colònies americanes (1778-1820)*

per Carles Manera Erbina

LES BASES DEL TRÀFIC COLONIAL MALLORQUI

L'habilitació del port de Palma al tràfic americà, a partir de la reial cèdula de lliure comerç de 12 d'octubre de 1778, significa la possibilitat per a Mallorca d'ampliar la xarxa d'intercanvis, amb la participació en un circuit de transaccions en el qual hi ha dipositades grans esperances de prosperitat. Els ilustrats de l'illa s'entusiasmen amb les reformes comercials de la fi del segle XVIII. Apareixen aleshores referències sobre activitats marítimes, com les que recull el «Semanao Económico», publicació de la Societat Econòmica d'Amics del País, en el qual es manifesten curiositats, preocupacions i dades sobre l'economia

* Aquest treball resumeix una part de la meua memòria de llicenciatura, *El comercio colonial mallorquín, 1778-1820*, presentada el 16 de novembre de 1983 a la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Ciutat de Mallorca. Agraïxo a Josep Fontana els seus suggeriments.

En aquest estudi s'analitza la balança comercial entre Mallorca i les colònies americanes; segueix la pauta de treball desenvolupada per Josep M. Delgado respecte a l'intercanvi comercial entre Catalunya i Amèrica.¹ La finalitat pretesa és la de conèixer els productes fonamentals de les transaccions mercantils i valorar la importància que hi tenen. Interessa sobretot distingir els efectes que integren les exportacions, a fi d'obrir noves vies a investigacions futures que centrin el seu objectiu en l'àmbit de producció d'aquests gèneres i en els homes que els posseeixen i controlen. →

1. Josep M. DELGADO, *Cádiz y Málaga en el comercio colonial catalán posterior a 1778*, «Actas del I Congreso de Historia de Andalucía» (Còrdova 1978), *Comercio colonial y fraude en Catalunya. Algunas consideraciones en torno a los registros del libre comercio a Indias (1778-1796)*, «Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos», VI (1978); *Comerç colonial i reformisme borbònic: els Decrets de Lliure Comerç*, «L'Avenç», 15 (1979); *Fiscalidad y comercio con América: los Resguardos de Rentas de Catalunya (1778-1799)*, «Boletín Americanista», 30 (1980); *La navegació catalana d'altura: els mariners del comerç lliure*, «L'Avenç», 35 (1981); *El impacto de las crisis coloniales en la economía catalana (1787-1807)*, dins Josep FONTANA i altres, *La economía española al final del Antiguo Régimen*, vol. III (Madrid 1982).

mallorquina.² Hi trobem escrits que aconsellen la pràctica comercial, i s'hi apre-cien influències procedents de plantejaments mercantilistes espanyols (Ustáriz, Ulloa), italians (Genovesi) i francesos (Melon). Aquests postulats atorguen un paper determinant tant al comerç com a l'agricultura, sense la qual, afirmen, el primer no té raó d'existir. Tanmateix, observem una contradicció entre l'ex-pressió d'aquestes idees i la realitat.

Pel que fa al tràfic colonial, els comerciants de l'illa demostren poca dispo-sició per emprendre el negoci americà. Des del 1778 fins a mitjan 1782 no hi ha sortides de naus mallorquines cap a ultramar.³ Les possessions d'Índies, a tenor del limitat nombre de contactes mantingut, no són cap meta per a la gran majoria de mercaders de Mallorca; només un reduït grup d'aquests acce-deixen al mercat transatlàntic. Les transaccions mercantils les realitzen bàsica-

Les fonts utilitzades han estat:

Arxiu del Regne de Mallorca: Llibres de duana, on es detallen, sense regularitat ni uniformi-tat, els contactes amb les colònies americanes i d'altres aspectes del comerç en general.

Archivo General de Simancas: Dirección General de Rentas, 2.ª remesa, referida al tràfic amb Amèrica a la fi del segle XVIII. En relació amb Mallorca, la informació és imprecisa i es-cassa, i ha estat localitzada de nou, pràcticament en la seva totalitat, a l'Archivo General de Indias.

Archivo General de Indias: Indiferente General, és on hi ha el material bàsic d'aquest treball: una sèrie de dades més regular que les de Mallorca i Valladolid. El seu interès consisteix en el fet que són els registres de les naus que realitzaven la carrera d'Índies. Per la seva significació, em sembla que cal comentar més àmpliament aquest fons documental.

a) *Exportacions:*

— *directes*: registres efectuats al port de Ciutat de Mallorca, amb la llista de mercaderies i els llocs de destinació;

— *indirectes*: a través de Cadis. La informació s'ha extret atenent dos aspectes concrets: per una part, el coneixement dels noms dels comerciants mallorquins més importants, cosa que permet detectar la seva presència en un port tan decisiu per a l'intercanvi com és el de Cadis. Els registres efectuats a Cadis especifiquen de quin lloc d'Espanya és el comerciant que consigna mercaderies en aquella duana.

b) *Importacions:* l'entrada de mercaderies s'ha de classificar d'acord amb el mateix mètode emprat en el cas anterior, és a dir, desglossant-les en importacions *directes* i *indirectes*, segons es desprengui de la documentació. Això no obstant, aquest apartat és revestit de majors complicacions, a causa de la irregularitat dels fons arxivístics i de la divisió d'un mateix registre en dos o tres ports de destinació. Això dificulta el càlcul de la càrrega. D'aquesta manera, trobem:

— registres definits clarament com a «entrada de mercaderies», puix que s'hi precisa quins gèneres es destinen a Mallorca, amb expressió de les seves quantitats. Abasta els anys 1784-1812. Es tracta del que anomenem *importacions directes*.

— registres que s'acondueixen a Cadis, Alacant, Mallorca o a d'altres ports, en els quals tenen participació patrons o comerciants mallorquins. El fet de no disposar del docu-ment acreditatiu de l'arribada a Ciutat de Mallorca impedeix conèixer amb exactitud la càrrega dipositada en la duana mallorquina. Si bé a partir de 1811 —però no de manera regular— es pot deduir el percentatge del carregament destinat a Mallorca, ens hem decantat per incloure el total del registre a l'apartat dedicat al port de Cadis, ja que, segons indica el document, hi van dirigides la totalitat de les mercaderies.

Aquesta etapa comprèn els anys 1787-1813, pràcticament tot el període estudiat. Cons-titueix el que desigнем com a *importacions indirectes*.

2. Isabel MOLL BLANES, *Noticia del Semanario Económico (1779-1820)*, «Mayurqa», XVII (1978).

3. La primera nau amb destinació a les Índies és el xabec «La Virgen del Buen Camino y la Victoria», el capità del qual és Jaume Capó; surt del port de Mallorca cap a l'Havana el 13 de juny de 1782, i la seva càrrega es valora en 187,363 rals de billó.

ment amb els ports de Llevant, de Catalunya i del nord d'Àfrica. S'hi col·loquen els béns que l'economia de l'illa produeix —oli, vi i cítrics— i, per altra part, s'adquireixen les partides de blat, efecte primordial de les importacions mallorquines.⁴ Aquest acomodament que impedeix la promoció del tràfic colonial pot respondre a dos aspectes.

1. La base del comerç colonial és l'agricultura. Quan l'expansió mercantil genera una acumulació de capital és perquè l'agricultura de subsistència ha donat pas a una agricultura comercialitzada, i es produeixen uns excedents intercanviables. L'efecte més evident és l'articulació d'un mercat interior, en el qual a l'increment de la producció li correspon una comercialització també més gran. Aquest és el cas de Catalunya, en què es reflecteix un augment del nivell d'ingressos dels pagesos, que viuen, cada vegada més, de la negociació dels seus remanents, la producció menestral experimenta un breu apogeu i es constitueix la primera companyia d'assegurances. Les operacions mercantils destinades a finançar les despeses d'habilitació de naus passen per una etapa de gran expansió, i la tranquil·litat dels mars assegura l'èxit de les expedicions ultramarines.⁵ La nau catalana es converteix en una de les formes bàsiques del negoci colonial: s'associen comerciants, menestrals, mariners i pagesos; en aquesta activitat mercantil radica l'esperança de beneficis dels distints sectors productius. Les xifres d'intercanvi comercial augmenten al segle XVIII i Barcelona és una de les ciutats que veu créixer el seu potencial econòmic gràcies a l'aprofitament de la demanda ultramarina i a l'estructuració d'un mercat.⁶

Això no s'esdevé a Mallorca per causa de la seva peculiar estructura agrària. Els comerciants de l'illa, que sovint són també arrendataris de grans finques, no semblen interessats a millorar les tècniques productives, sinó a arrendar més terres, evitant la inversió en aquelles ja disponibles.⁷

2. L'activitat mercantil implica una inversió de capital així com una xarxa mínima de col·laboradors que, als ports colonials, connectin el capità de la nau amb un mercat estrany. S'ha d'assenyalar igualment que un viatge a Amèrica suposa un marge que va de 12 a 15 mesos de temps —en el millor dels casos— entre el trajecte d'anada i tornada, incloent-hi les gestions mercantils. Són pocs els mercaders que tenen la possibilitat de finançar una expedició a Índies, i no

4. Vid. Carles MANERA ERBINA, *El movimiento comercial del puerto de Palma según las series de Entradas y Salidas de navios del Semanario Económico (1779-1820)*, «BSAL», 832-833 (1980), p. 555; *Aportación al estudio del problema cerealícola en Mallorca a fines del XVIII. Las gratificaciones a la introducción de trigo*, «BSAL» (1984).

5. Josep M. DELGADO, *Comerç colonial i reformisme borbònic...*, ps. 25-26. Pierre VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, vol. III (Barcelona 1966), ps. 335 i ss.; Josep M. DELGADO, *El impacto de las crisis coloniales...*, ps. 99 i ss.; Carlos MARTÍNEZ SHAW, *Catalunya i el comerç amb Amèrica: final d'una llegenda*, «L'Avenç», 15 (1979), ps. 19-23; Josep M. OLIVA, *La Reial Companyia de Comerç de Barcelona a les Índies*, «L'Avenç», 15 (1979), ps. 29-33.

6. Pierre VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, III (Barcelona 1966), ps. 335 i ss.; Josep M. DELGADO, *El impacto de las crisis coloniales...*, ps. 99 i ss.; Carlos MARTÍNEZ SHAW, *Catalunya i el comerç amb Amèrica: final d'una llegenda*, «L'Avenç», 15, (1979), ps. 19-23; Josep M. OLIVA, *La Reial Companyia de Barcelona a les Índies*, «L'Avenç», 15 (1979), ps. 29-33.

7. Isabel MOLL BLANES i Jaume SUAU PUIG, *Senyors i pagesos a Mallorca (1718-1860/70)*, «Estudis d'Història Agrària», 2 (1979), p. 145; Jaume SUAU PUIG, Antoni SEGURA, *Aproximació a l'estudi de la pagesia mallorquina al primer terç del segle XIX*, «BSAL», 835 (1981), ps. 393 i ss.

són molts els que participen, d'una manera o altra, en les partides a negociar a Amèrica. La projecció mercantil vers les possessions colonials resta circumscrita a uns pocs noms.

COMPOSICIÓ DELS INTERCANVIS

Exportacions

John Fisher és el primer autor que estableix un quadre quantificador del tràfic mallorquí a Índies, concretant-lo en les exportacions i en un marc temporal que va de 1778 fins a 1796:⁸

Exportacions a Amèrica des del port de Palma (1782-1796)

any	naus	total * en rals	% s/. total de les exportacions
1782	1	187.370	0,17
1783	2	269.158	—
1786	1	439.072	0,13
1787	2	373.955	0,14
1788	—	598.875	0,2
1790	2	128.838	0,04
1791	2	601.903	0,16
1792	1	133.913	0,03

* En aquest cas, la totalitat de les trameses figura com a «gèneres del país».

Aquestes xifres demostren la dificultat d'un estudi quantitatiu. Hi ha diferències en les xifres de Fisher en relació amb les aportades en la present investigació. No obstant això, hi ha aspectes en què coincideixen: tots els gèneres transportats són nacionals. Això permet de fer una distinció entre dos etapes:

1. De 1782 a 1803: les exportacions de productes del país suposen el 100 % dels registres.

2. De 1804 a 1818: la producció de l'illa oscil·la entre el 74,5 % i el 100 %.

El 92,8 % dels gèneres que surten cap a Índies entre el 1782 i el 1818 són produïts a Mallorca, i sumen un valor de 12.148.876,5 rals de billó. El producte fonamental d'aquest tràfic és l'aiguarent, que integra el 37,8 % del valor de les exportacions. A aquesta mercaderia s'hi ha de sumar l'oli (5,1 %), el vi (9,8 %) i el sabó (3,9 %), que completen els productes fonamentals del quadre de trameses al mercat colonial.

La importància de l'aiguarent és assenyalada pels ilustrats mallorquins en afirmar que «*Los aguardientes pudieran emplearse en [el] tráfico con mucho beneficio, particularmente en la América; pero conviene invigilar sobre los fabricantes y restituir a su antigua bondad y fortaleza estos licores, que es notorio haber degenerado mucho en nuestras fábricas (...) que superaban antes a las de Cataluña y otras partes en que se han aventajado. El principal beneficio no con-*

8. John FISHER, *Imperial Free Trade and the Hispanic Economy, 1778-1796*, «Journal of Latin American Studies» (Cambridge 1981), p. 53.

siste en la extracción de los simples aguardientes, sino en los muchos compuestos de este género, como rosolis y aguas olorosas, valiéndose de fabricantes expertos que se encontrarían sin dificultad, y en estos licores es imponderable la ganancia en América y otras partes que ahora dificultan los extranjeros...»⁹

La transcendència atorgada a aquest producte s'evidencia en els 177 alambins amb què compta Mallorca l'any 1784, ço que permet d'explicar-se l'augment de les extraccions a partir de 1778:¹⁰

<i>Nombre d'alambins a Mallorca, 1784</i>			
Alaró	8	Deià	0
Alcúdia	2	Escorca	0
Algaida	0	Esporles	0
Andratx	0	Felanitx	60
Artà	4	Inca	5
Binissalem	5	Llucmajor	12
Bunyola	0	Manacor	11
Calvià	0	Marratxí	0
Campanet	0	Montuiri	2
Campos	8	Muro	5

<i>Exportacions d'aguardent (en quartins)</i>	
1777	169
1778	5.897
1779	19.281
1780	13.371
1781	7.041
1782	4.038

En el comerç de l'aguardent vers Amèrica es detecten unes etapes concretes:

1.ª 1782-1788: hi ha regularitat en l'exportació, i es manté entre el 60,3 % i el 44,5 % del total de les extraccions a les colònies.

2.ª 1790: s'experimenta un fort descens, amb l'augment consegüent dels altres productes.

	1788	1790
oli	10,9 %	25,6 %
sabó	8 %	16,6 %
vi	8,3 %	12,5 %
aguardent	44,5 %	10,3 %

3.ª 1791-1804: nou augment de les sortides d'aguardent, amb una davallada brusca dels efectes restants. El major increment s'aprecia el 1798, quan el 81,4 % dels valors sortits del port de Palma procedeix de l'aguardent. Els altres gèneres resten reduïts a la mínima expressió:

9. *Memorias de la Real Sociedad Económica Mallorquina de Amigos del País* (1784), ps. 87-88.

10. *Ibid.*, p. 258; «Semanao Económico», VII (15 de febrer de 1783).

- 0,005 % de vi,
- 3 % l'oli,
- no es registren exportacions de sabó

4.ª 1805-1807: caiguda de l'aiguarent (l'any 1807 baixa fins al 3,1 %).

5.ª 1809-1818: nou increment de les extraccions, lligat a la presència de comerciants catalans vinguts a l'illa amb motiu de la guerra contra França. El 1813 i el 1814, el vi i l'aiguarent integren més del 50 % del total de les exportacions; l'oli baixa al 2,5 %.

L'aiguarent és un producte destinat fonamentalment al comerç colonial, mentre que l'oli serveix per compensar el conjunt de la balança comercial mallorquina. La interrelació aiguarent-oli és notòria en uns anys en què aquell baixa i, com a contrapartida, s'incrementa l'exportació del segon.

Percentatges sobre el total de les exportacions

	<i>oli</i>	<i>aiguarent</i>
1790	25,6 %	10,3 %
1792	21,3 %	26,6 %
1799	61,4 %	—
1818	29,3 %	19,6 %

Comparant les xifres d'extracció d'oli amb les dades de producció, s'aprecia que, excepte el 1792, no sembla que hi hagi una relació directa entre producció i comercialització cap a Índies. Això confirma la idea que l'oli, en el comerç amb les colònies, no té la mateixa importància que en el conjunt de transaccions mercantils mallorquines:¹¹

<i>Producció d'oli (1778-1810)</i> <i>(en odres)</i>			
1778-1779	29.500	1794-1795	65.908
1779-1780	87.804	1795-1796	40.624
1780-1781	45.469	1796-1797	15.667
1781-1782	—	1797-1798	46.151
1782-1783	—	1798-1799	33.668
1783-1784	45.020	1799-1800	42.042
1784-1785	—	1800-1801	24.479
1785-1786	—	1801-1802	28.875
1786-1787	21.823	1802-1803	66.170
1787-1788	70.481	1803-1804	20.201
1788-1789	—	1804-1805	10.717
1789-1790	—	1805-1806	17.655
1790-1791	—	1806-1807	23.137
1791-1792	75.804	1807-1808	29.234
1792-1793	15.886	1808-1809	56.728
1793-1794	28.724	1809-1810	18.996

11. Guillem DAVIU PONS, *La producció d'oli a Mallorca. Segle XVIII. Aproximació en base a la documentació fiscal*, «Ier. Col·loqui d'Història Agrària. Barcelona 1978» (València 1983), ps. 406-407.

Mallorca continua la tònica d'altres ports espanyols que, ja en anys anteriors a la promulgació del lliure comerç, basen la seva expansió mercantil en la trilogia formada per l'aiguardent, el vi i l'oli. Els textos de l'època són precisos en aquest respecte, assenyalant que «*el principal comercio de aquí consiste en la extracción de aceite, vino y aguardiente*».¹²

Si comparem els percentatges d'aquests gèneres amb els de la resta de productes agrícoles, s'adverteix la seva importància:

Exportació d'altres productes agrícoles a Amèrica
(1782-1803) *

any	valors (rals de billó)	% sobre el total d'exportacions
1782	3.897	2
1783	no s'hi indica	
1786	6.515	1,3
1787	13.666	11,8
1788	47.837	5,5
1790	19.579	15,1
1791	13.591,5	1,4
1792	7.817	5,8
1798	9.082	6,4
1799	7.209	32
1802	5.257	6,2
1803	8.863	4,9

* Olives, alls, tàperes, taperots, ametlles, bessonns, carxofes, ordi, cebes, comins, avellanes, hortals, faves, figues, nous, panses, llavors i diverses classes d'olis (de lli, d'ametlles, etc.).

Examinant aquest quadre anterior s'observa que només el 1799 aquests productes agrícoles representen una proporció important, el 32 %. Juntament amb el 61,4 % de l'oli en aquest mateix any, componen gairebé la totalitat de les exportacions a ultramar. El pes de l'agricultura és, per tant, decisiu i suposa, per al període 1782-1803, el 77 % dels valors de les mercaderies expedides a les colònies americanes.

Exportacions a les colònies

any	naus	prod. nac.	% total	prod. estranger	% total	totals
1782	1	187.363	100	—	—	187.363
1783	2	269.157	100	—	—	269.157
1786	1	466.572	100	—	—	466.572
1787	1	115.642	100	—	—	115.642
1788	5	858.189	100	—	—	858.189
1790	2	128.837	100	—	—	128.837
1791	3	919.447,5	100	—	—	919.447,5
1792	1	133.915	100	—	—	133.915
1798	1	141.377	100	—	—	141.377
1799	1	22.469	100	—	—	22.469
1802	1	84.364	100	—	—	84.364
1803	1	177.447,5	100	—	—	177.447,5

12. *Memorias de la Real Sociedad...*, p. 82.

13.

<i>any</i>	<i>naus</i>	<i>prod. nac.</i>	<i>% total</i>	<i>prod. estranger</i>	<i>% total</i>	<i>totals</i>
1804	2	1.086.050	74,5	371.075,5	25,4	1.457.125,5
1805	2	617.857	80,6	148.662	19,3	766.519
1807	1	99.476	88,3	13.091	11,6	112.567
1809	4	995.154	96,7	32.908	3,2	1.028.062
1813	18	2.506.840	93,3	179.130	6,6	2.685.970
1814	9	957.362	100	—	—	957.362
1815	6	922.342,5	82,1	200.766	17,8	1.123.108,5
1816	6	1.241.411	99,9	1.080	0,08	1.242.491
1817	3	133.490	100	—	—	133.490
1818	1	84.114	100	—	—	84.114
total	72	12.148.876,5	92,8	946.712,5	7,2	13.095.589

A partir de 1804 es produeixen els contactes *indirectes* amb Amèrica a través del port de Cadis. Els registres oberts en aquesta ciutat suposen el 25,5 % del volum global de les exportacions a ultramar, en un període de catorze anys (1804-1818). És en aquest moment quan s'observa la sortida de mercaderies estrangeres. Des de 1782 fins a 1803, tal i com s'ha indicat, el 100 % de les extraccions consignades a la duana de Palma corresponen a béns del país. El fet que sigui el 1804 l'any en què coincideixen l'inici dels registres gaditans i la càrrega de producció exterior, mena a la sospita que aquests gèneres siguin inscrits al port andalús. S'ha de precisar que la major part de les mercaderies estrangeres són tèxtils, productes de relativa importància en el tràfic mercantil pròpiament mallorquí, si jutgem per les xifres establertes fins al 1804:

Exportació de tèxtils a Amèrica (1782-1803)

<i>any</i>	<i>valors (rals de billó)</i>	<i>% sobre el total d'exportacions</i>
1782	544	0,2
1786	45.483	9,7
1787	5.939	5,1
1788	67.126,5	7,8
1790	8.050	6,2
1791	145.495	15,8
1792	14.467,5	10,8
1798	2.657	1,8
1799	—	—
1802	4.001	4,7
1803	14.202	8

Els efectes estrangers constitueixen com a màxim el 25,4 % del total del registre, és a dir, que prevalen els de producció nacional.

Dos dels registres trobats a Cadis presenten dificultats d'identificació, per la qual cosa s'han eliminat de les taules. Es refereixen al principal grup controlador del tràfic colonial mallorquí, la família Capó:¹³

13. Carles MANERA ERBINA, *El grupo familiar en el control del comercio mallorquín con América (1778-1820). Introducción a su estudio*, comunicació presentada a les «III Jornades d'Estudis Històrics Locals» (Palma de Mallorca 1983); *El factor humano en el tráfico colonial mallorquín. avance de una investigación en curso*, comunicació presentada a les «I Jornades d'Estudis Catalano-americans» (Barcelona 1984).

a) El primer es refereix a la sortida cap a La Guaira, el 19 d'agost de 1791, de la fragata «Nuestra Señora de los Dolores», l'amo de la qual, a l'ensems que el seu capità, és Francesc Capó. El problema consisteix en el fet que aquesta nau salpa del port de Palma, el 23 d'abril del mateix any, amb una càrrega valorada en 317.544,5 rb, quantitat que no concorda amb la informació disponible a la duana de Cadis, on s'avaluen les mercaderies en 1.186.027 rals de billó.¹⁴ És a dir, disposem de dos registres, l'obert a Mallorca i el consignat al port andalús, corresponents a una mateixa nau per a un viatge concret. De la seva anàlisi, es pot constatar el següent:

— hi ha productes assenyalats en l'un, però omesos en l'altre, i valors distints per a un mateix gènere,

— al document gadità es detallen efectes estrangers. Sembla que els mercaders mallorquins carreguen en d'altres ports les mercaderies de l'exterior, vedades al reglament de lliure comerç per al cas de Palma. Això explicaria que Francesc Capó abandoni Mallorca amb productes «del regne» pel valor abans assenyalat, i que porti una quantia notablement superior quan la fragata salpa de Cadis en direcció a les Índies,

— les dates dels registres mostren que Francesc Capó roman al port andalús prop de quatre mesos abans d'emprendre el seu trajecte a La Guaira. La causa pot obeir a la necessitat d'adquirir noves mercaderies destinades al mercat americà, i a la formació d'una clientela a la qual poder vendre els gèneres colonials a la tornada. De fet, el citat capità torna el 14 de novembre de 1792 a Cadis; s'hi està fins el 23 de gener de 1793; es dirigeix seguidament a Alacant per descarregar cacau consignat a la companyia Billón e Hijo i, finalment, es fa a la mar cap a Palma, on arriba el 4 de març. Tot plegat indica la importància de les operacions realitzades per Francesc Capó en aquests ports i demostra que les trameses *indirectes* responen a unes relacions prèvies amb aquestes ciutats.

b) El segon, datat el 19 de gener de 1809 i amb destinació a La Guaira, ens ofereix l'inventari de mercaderies —valorades en 41.719 rals de billó— que s'han carregat al xabec «Nostra Senyora del Carme», propietat de Marià Aranda, amb Benet Capó com a capità. Els vincles entre el grup Capó i els comerciants illencs residents a Alacant, com els Billón, mencionats anteriorment, o com Marià Aranda, fan suposar que alguns dels productes relacionats al registre poden procedir de Mallorca. Això ens porta al tema de l'activitat dels mercaders mallorquins als ports peninsulars. Benet Capó Sorà actua com a corresponsal a Cadis de la companyia familiar i hi realitza una doble tasca: per una banda, promou la gestió comercial —coneixement del mercat, connexió amb la demanda, formació d'una xarxa de col·laboradors—; per l'altra, exerceix el càrrec de capità en bucs destinats a les colònies, siguin del comerç de Mallorca o no ho siguin, ço que fa suposar que una part del carregament —del qual és administrador— deu procedir de l'illa. A part d'aquest registre, se n'han localitzat tres més en els quals Benet Capó Sorà és el capità de la nau; el 1804 el trobem al capdavant de la fragata «Nostra Senyora dels Dolors» —que el 1791 pertangué a Francesc Capó i que ara és propietat de la família Billón— amb destinació a La Guaira, transportant la càrrega més gran que una embarcació del comerç mallorquí hagi aconduït cap a les Índies per un valor d'1.220.439,5 rals de billó. El 1807 dirigeix la xàvega de

14. Archivo General de Indias, Indiferente General, lligall 2.188.

Pere Alemany anomenada «Nostra Senyora del Carme», que salpa a La Guaira amb gèneres estimats en 112.567 rals de billó. Finalment, el 1813 es fa a la mar al port de Palma, amb destinació a Cumaná, amb la pollacra «Sant Joan Baptista», que porta a les seves bodegues mercaderies estimades en 107.731 rals de billó.

La relació del comerç colonial mallorquí amb els mercaders illencs establerts a la ciutat de Cadis atorga una rellevància singular als intercanvis *indirectes*, sobretot a allò referent a les importacions, amb la qual cosa s'evidencia la importància del mercat gadità per als comerciants mallorquins.

Importacions

Disposem de documentació anterior a 1778 sobre l'entrada de productes colonials, si bé són ports peninsulars els que els canalitzen. És el 1784 quan es produeix la primera arribada a Mallorca d'una nau procedent d'Amèrica.¹⁵ Per tant, els contactes inicials amb les Índies, tant pel que fa a exportació com a importació, són tardans en relació amb els decrets de lliure comerç. Els documents són prou clars en aquest respecte i exposen una realitat: Mallorca triga gairebé quatre anys a noliejar una embarcació a les colònies i se'n demora sis a rebre un buc comercial d'aquelles latituds.

Les importacions s'han classificat d'acord amb el mateix mètode emprat en les exportacions: separant-les en *directes* i *indirectes*.

Les *directes* sumen un total de 3.183.942 rals de billó. Cinc productes integren el 88,4 % dels valors introduïts: cacau, sucre, cafè, moneda i cuiros. Els dos primers sols sumen el 51 %.

any	cacau	sucre
	(en rals de billó)	
1789	19.712	243.392
1790	458.661	6.033
1792	704	67.500

Les quantitats d'ambdues mercaderies evolucionen desigualment, cosa que pot explicar-se per l'exigüitat de la demanda illenca. Els gèneres colonials formen excedents destinats a satisfer d'altres mercats: és el cas de la tramesa de cacau a Arenys de Mar, introduït prèviament des de Cadis; o la sortida de sucre portat de l'Havana vers Eivissa.¹⁶

Cacau i sucre polaritzen fins a tal punt el comerç d'importació que La Guaira i l'Havana, centres primordials d'avituallament, són places fonamentals per als mercaders mallorquins. El 1804, Benet Capó i Coll es registra com a comerciant a Caracas i, des de La Guaira —on la seva companyia Capó y Coll e Hijo y Miguel

15. Es tracta del xabec «Nuestra Señora de los Dolores», del capità Francisco Buznego; arriba a Palma, procedent de l'Havana, el 15 d'octubre de 1784, amb una càrrega avaluada en 233.657 rals de billó.

16. Arxiu del Regne de Mallorca, AH 6.209; 3.607/146; 3.650/189.

Pou disposa d'una mínima infraestructura—,¹⁷ extreu diverses partides de cacau fins a Cadis, amb la fragata «Nostra Senyora dels Dolors», comandada per Benet Capó i Sorà. Els comerciants illencs romanen també durant mesos a terres cubanes, amb la finalitat d'ultimar els seus negocis i desenvolupar tal vegada el tràfic intercolonial. L'Havana és, des de 1791, el principal focus exportador de sucre vers la metròpoli i una peça essencial per a la conservació del control espanyol a Amèrica. Les rutes marítimes tenen en aquesta ciutat un centre distribuïdor des del qual les naus s'adrecen cap al golf de Mèxic i Cartagena de Índias. A l'Havana s'aprecien transbordaments de productes consignats a d'altres ports; n'és una mostra el fet que Antoni Nadal, comerciant mallorquí, hi registra el 1792 una partida de sucre destinada a les costes espanyoles, reconeixent que li va ser remesa anteriorment per Pau Gambino des de Trinidad en la balandra «El Carmen».

Valors de les mercaderies carregades en naus de comerciants del comerç de Mallorca, amb especificació dels seus ports de destinació

any	naus	Cadis	Alacant	Mallorca	altres ports
1784	1	—	—	233.657	—
1787	2	354.416,5	507.390	497.660	—
1788	2	—	116.400	120.056	—
1789	6	11.483.819	—	604.745	—
1790	2	2.624.957	593.384	586.263	—
1791	1	2.816.572	—	—	—
1792	2	1.490.824	60.040	141.639	—
1793	4	6.527.377	369.203	787.358	—
1796	1	—	—	—	1.371.115 ¹
1802	1	1.207.440	—	—	—
1803	2	881.380	—	—	668.372 ²
1804	3	1.198.758,5	—	—	—
1809	1	490.080	—	—	—
1810	1	—	—	—	—
1811	5	3.749.170	—	—	—
1812	6	3.594.141	—	212.555	—
1813	8	6.268.063	—	—	591.600 ²
totals	48	42.686.998	1.646.417	3.183.942	2.631.087

1. Registre efectuat a Santa Cruz de Tenerife. Té com a destinació, entre d'altres ports, Ciutat de Mallorca.

2. Registre dels ports de partida. S'indica que la seva destinació és, entre d'altres ports, Ciutat de Mallorca.

Els cuirs formen el 22,6 % dels efectes colonials i Montevideo és el seu port d'origen principal. El 1789 i el 1793 superen les mercaderies abans citades; en aquest darrer any, 1793, representen el 60 % de les trameses ultramarines. El cafè experimenta un fort ascens el 1812 i assoleix el 49,7 % dels valors importats. L'entrada de moneda té una certa regularitat; procedeix de vendes de gèneres a les colònies i de l'import destinat a abonar els sous a les tripulacions, que oscil·len segons el port de destinació i el tipus de viatge.¹⁸ La suma destinada a sufra-

17. Archivo General de Indias, Indiferente General, lligall 2.249.

18. Antonio GARCÍA BAQUERO, *Cádiz y el Atlántico...*, ps. 301-302.

gar el treball humà del viatge a les Índies es reparteix entre els sous que s'abonen al capità, al mestre, contramestre, al calafat, al cuiner, als mariners i als grumets, fins a un total aproximat d'unes quinze persones (xifra força indicativa per al cas mallorquí). El 1790, el capità Guillem Feliu, que té catorze mariners empleats en un viatge des de l'Havana, en el qual s'han invertit deu mesos i mig, a bord del bergantí «Nostra Senyora del Carme», destina 3.304 pesos per pagar els seus homes.¹⁹ El 69,2 % de la importació de moneda es destina a liquidar els sous de les tripulacions:

<i>any</i>	<i>pesos</i>	<i>rals</i>	<i>pagament de la tripulació (en rals)</i>
1787	3.625	72.248	32.386
		220	—
1789	2.662	53.054	33.124
1790	5.400	107.625	65.849
1792	3.070	61.187	61.187
1793	2.328	46.398	46.398
		344.896	238.944

El conjunt de totes les variables estudiades permet d'establir la balança comercial completa en uns anys determinats, per als quals es compta amb els registres *directes*, tant d'importacions com d'exportacions:

<i>any</i>	<i>exportació</i>	<i>importació</i>
	<i>(rals de billó)</i>	
1787	115.642	497.669
1788	858.189	120.056
1790	128.837	586.263
1792	133.915	141.639
	1.236.583	1.345.627

Aquestes xifres mostren un cert equilibri. La possibilitat d'augmentar els guanys rau en les gestions que els mercaders illencs realitzen en d'altres enclavaments, fonamentalment a Cadis, la transcendència del qual es manifesta en el valor dels gèneres descarregats al seu moll, en comparació amb els que es queden als altres ports inclòs el de Palma:

Valors de les transaccions colonials de comerciants mallorquins en ports espanyols (en rals de billó)

<i>Cadis</i>	<i>Alacant</i>	<i>Mallorca</i>	<i>altres ports</i>
42.686.998	1.646.417	3.183.942	2.631.087

19. Carles MANERA ERBINA, *Iniciación al estudio del comercio colonial mallorquín: el Uno por Ciento de Indias (1787-1794)*, «Estudis Baleàrics», v (1982), ps. 61-63.

La importància de Cadis és patent en dos casos de 1789. El primer fa referència a l'arribada del bergantí «Nostra Senyora del Carme» —procedent de l'Havana i comandat per Guillem Feliu— amb sengles registres per a Cadis i Mallorca, que pugen respectivament 4.120.600 i 53.179 rals de billó. La diferència entre els totals expedits a ambdues ciutats és ostensible i corrobora que el mercat peninsular interessa més que el propi als comerciants mallorquins. El segon cas és el de la nau «Buenaventura» —provinent de Montevideo, a les ordres de Manuel Antoni de Somarriva— amb mercaderies estimades en 5.938.898 rals de billó. Dues embarcacions de les sis que el 1789 tornen d'ultramar porten 10.059.498 rals de billó en efectes consignats a Cadis; és a dir, el 87 % dels valors totals de la importació ultramarina dels mallorquins en aquell any.

Els gèneres dipositats a la duana gaditana tenen com a destinataris negociants instal·lats a Cadis, ja siguin locals o comissionistes, que constitueixen la clientela de determinades famílies comercials de Mallorca. Sabem que els Capó mantenen contactes profitosos amb Ramon Laffore —tenint present les quantitats de mercaderies despatxades al seu nom, com ara el 70 % del registre de la fragata «Nostra Senyora dels Dolors», arribada a Cadis, el 1804, des de La Guaira, comandada per Benet Capó i Sorà, avaluades en 378.432 rals de billó. També s'aprecien connexions amb els Billón d'Alacant, a tenor de la partida de cafè, xifrada en 6.328 rals de billó, que es lliura a Laffore perquè els la faci a mans.

El cacau és el gènere més important en les operacions mercantils de Cadis, seguit de la moneda, dels cuirs, del cafè i del sucre. Els articles descarregats a Mallorca i a Cadis són els mateixos, però canvia la seva importància relativa:

	<i>Cadis</i>	<i>Mallorca</i>
cacau	31 %	24,8 %
sucre	6 %	26,2 %
cafè	7,6 %	4 %
moneda	19 %	10,8 %
cuir	15,7 %	22,6 %

Alacant és un altre port en el qual s'ha pogut comprovar l'existència de relacions entre alguns dels seus mercaders amb els de Mallorca (els negocis desplegats pels Billón i pels Capó són representatius en aquest respecte). Del 1787 al 1793 es descarreguen a la duana alacantina mercaderies consignades gairebé en la seva totalitat a la companyia Joan Baptista Billón i Fill, que han estat registrades als ports d'origen pels Capó, en quatre dels cinc casos localitzats. Al cinquè consta el nom de Joan Castells. Els valors dels gèneres suposen 1.646.417 rals de billó; el més important en les transaccions és el cacau, amb un 58 % del total, i a continuació el sucre —35 %— i la moneda —5 %.

Finalment, s'han agrupat quatre registres —un de Santa Cruz de Tenerife (1796), un de La Guaira (1803) i dos de Cumanà (1813)—, la característica comuna dels quals és que no concreten els llocs de destinació de les naus, i el port de Mallorca figura com un dels possibles. Els productes sumen 2.631.087 rals de billó, i en destaca la importància del cacau —42,7 %— i de la moneda —39 %— sobre el total consignat.

CONSIDERACIONS FINALS

Aquest estudi permet apreciar la realitat del tràfic colonial, si bé el descoïneixement d'alguns registres pot modificar les xifres establertes. Encara que fos així, afectaria ben poc la principal de les nostres conclusions:

El comerç ultramarí no és a Mallorca, donada la seva exigüitat, la clau de la seva modernització agrícola, ni del desenvolupament econòmic, i afecta només un nucli ben reduït de mercaders, de manera que els seus beneficis recauen en un sector minoritari de la societat i no en el seu conjunt. Aquest estudi ens ha permès de veure la realitat de l'intercanvi amb les Índies, tot fugint de les mitificacions apressades o del trasllat al cas mallorquí de models peninsulars. Dos trets sobresurten d'aquesta història:

1) *L'aiguardent*: que es converteixi en el gènere fonamental de l'exportació a les colònies suggereix que un sector de la producció s'ha adaptat a satisfer aquesta demanda. L'oli, producte decisiu en l'economia illenca, passa en aquest cas a segon terme. Aquesta és la realitat que reflecteixen els 177 alambins existents a Mallorca el 1784, els quals fan possible, des de 1776, una extracció considerable. Segons la balança comercial mallorquina de 1767,²⁰ s'exporta aiguardent per valor de 81.000 rals de billó. Quinze anys més tard, una nau destinada a les Índies porta 113.100 rals de billó en aiguardent; el 1791, la quantitat consignada per a la mateixa destinació es reparteix en tres registres i puja 532.260 rals de billó: en vint-i-cinc anys l'extracció augmenta en un 65 %, això prenent com a única referència el mercat transatlàntic.

La producció d'aiguardent es mereix, per tant, una anàlisi que expliqui el creixement de les seves exportacions i que aclareixi el seu significat en l'economia de Mallorca.

2) *El factor humà*: al llarg d'aquest treball hem trobat diverses notícies sobre grups familiars concrets que controlen l'intercanvi colonial. Cal realitzar urgentment una investigació genealògica a base de consultar els arxius parroquials, notariais i particulars, que permeti d'estudiar les activitats econòmiques d'aquests grups i observar les connexions d'aquestes famílies amb els propietaris de la terra. Tal vegada comerciants i propietaris són les mateixes persones; o que el primer actua com a intermediari del segon, el qual, d'aquesta manera, canalitza cap a Amèrica determinats excedents. S'ha observat també l'arrendament de possessions per part de mercaders, que s'asseguraven així el control sobre la base productiva destinada als intercanvis.²¹

El tràfic ultramarí, encara que escàs, genera una acumulació de capital que s'ha d'invertir. A partir de 1820, els Capó adquireixen terres a la Serra de Tramuntana, concretament al terme de Deià; però resulta difícil comprovar si la seva compra es basava en allò que havien acumulat amb el comerç americà. La hipòtesi més raonable és que les relacions amb les colònies són una faceta més de les transaccions mercantils de Mallorca, i que interessin poc els mercaders illencs. La carestia de cereals orienta els contactes comercials envers les àrees

20. Isabel MOLL BLANES, *Dos documentos sobre la economía mallorquina del siglo XVIII*, «*Fontes Rerum Balearium*» (1977), p. 327. També dins Isabel MOLL BLANES i Jaume SUAU PUIG, *op. cit.*, p. 141.

21. Isabel MOLL BLANES i Jaume SUAU PUIG, *op. cit.*, ps. 140 i ss.

que puguin garantir l'avituellament del blat.²³ A més, la producció mallorquina és insuficient per desenvolupar un intercanvi *d'altura*. En el tràfic transatlàntic intervé un reduït nombre de comerciants que, davant l'escassetat d'oferta de capitals, són els únics que el controlen.

La història del comerç mallorquí en un segle tan crucial com el XVIII encara s'ha de fer; el capítol més conegut és precisament el que s'ha abordat en aquestes i d'altres investigacions: el comerç colonial. Cal que es facin nous estudis que examinin no solament la circulació dels gèneres, sinó també la seva producció. La consulta de la documentació oficial és obligada; però, a l'ensem, convé aprofundir als arxius privats. Les transaccions mercantils ens ofereixen una aproximació a l'estudi de la constitució d'un mercat, ajuden a determinar com s'ha format el capital i ens plantegen problemes relatius a la producció. L'estudi del comerç ha d'aspirar a interrelacionar aquests aspectes i no s'ha de limitar a una descripció dels intercanvis. No basta per fer-nos comprendre una època, però contribueix a explicar-la.²⁴

Ciutat, desembre de 1983

22. Carles MANERA ERBINA, *Aportación al estudio del problema...*; José JUAN VIDAL, *Comercio del trigo entre Mallorca y África del Norte en los siglos XVI y XVII*, «Mayurqa», 15 (1976).

23. Carles MANERA ERBINA, *El comercio colonial mallorquín, 1778-1820* (Palma de Mallorca 1983), memòria de llicenciatura, inèdita.

24. Pierre VILAR, *Iniciación al vocabulario del análisis histórico* (Barcelona 1980), p. 81; Antonio GARCÍA BAQUERO, *Comercio colonial y guerras revolucionarias* (Sevilla 1972), ps. 115-116.